

Sibirya'nın Sönen Işığı Yukagirler ve Masalları

Editör

Gonca Kuzay Demir

Yazar

Muvaffak Duranlı

ISBN: 978-605-2233-48-1

1. Baskı

Mayıs, 2019 / Ankara

100 Adet

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 314

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

Anneme...

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	9
-------------	---

GİRİŞ YUKAGİR DİLİ VE KÜLTÜRÜ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Yukagirlerle İlgili Dil Çalışmalarının Tarihi Süreci.....	15
Yukagirlerle İlgili İlk Bilimsel Çalışmalar.....	18
Yukagirlerin İlk Araştırmacısı Vladimir İliç İohelson.....	20
Sovyet Dönemi Çalışmaları.....	22
Yukagirlerle İlgili Disiplinlerarası Çalışmalar.....	24

I. BÖLÜM YUKAGİRLER

Gizemli Halkın Kökeni.....	27
Yukagirlerin Adlandırılma Biçimi.....	28
Yukagirlerin Tarihi Süreci.....	31
Yukagirlerin Yerleşim Alanları.....	35
Nüfus Bilgileri.....	38
Ekonomik Yapı.....	44
Yukagir Yazısı ve Alfabe.....	45

II. BÖLÜM YUKAGİRLERİN YAŞAM BİÇİMLERİ VE İNAÇLARI

Aile Yapısı ve Evlilik.....	51
Giyim.....	56
Çadır.....	59

Zaman, Mevsimler ve Takvim.....	60
Din ve İnanç.....	62
İlahlar ve İyeler.....	62
Şamanlar.....	66
İnanışlar.....	69
Gökyüzü, Güneş ve Ayla İlgili İnanışlar.....	69
Ateş ile İlgili İnanışlar.....	71
Salgın Hastalıklarla İlgili İnanışlar.....	72
Ölüm ve Mezar ile İlgili İnanışlar.....	74
Avla İlgili İnanç ve Uygulamalar.....	76

III. BÖLÜM

YUKAGİRLERİN SÖZLÜ ANLATMA GELENEKLERİ VE MASALLARI

6	Yukagirlerin Sözlü Anlatma Geleneği.....	79
	Yukagir Masal Anlatıcıları.....	81
	Yukagir Masallarının Dil Özellikleri.....	83
	Yukagir Masallarında Toplumsal Yapı.....	84
	Yukagir Masallarında Tıp ve Karakterler.....	86
	Yukagir ve Saha Türk Masallarında Ortak Motifler.....	92
	YUKAGİR MASAL METİNLERİ	96
	Çalışmamızda Yer Alan Yukagir Masal Metinlerinin Kaynakları.....	96
	1. Ay Yüzlü.....	98
	2. Kız ve Ay.....	99
	3. Neden Vaşak Tavşan Avlar?.....	100
	4. Tavşan ve Keklik Masalı.....	101
	5. Kadın ve Ayı.....	103
	6. Yaşlı Teki.....	104

7. Tilki Neden Kırmızıdır?.....	105
8. Sincap Nasıl Gri Oldu?	105
9. Guguk Kuşu.....	106
10. Kuzgun Masalı	107
11. Kuşların Düğünü.....	110
12. Kutup Porsuğunun Sırtı Neden Kara Oldu? ..	113
13. Yaban Horozu, Turna Balığı ve Küçük Balık İle Nasıl Kavga Etti?	114
14. Balıklar, Tatlı Su Gelinciğini Nasıl Cezalandırdılar?.....	115
15. Neden Fare Küçüktür?.....	116
16. Tavşan Postu	116
17. Şeytan Koje Nasıl Topraksız Kaldı?.....	117
18. İsa ve Şeytan Yeryüzünü Nasıl Yaratıldılar?	118
19. İsa İnsanları Yaratıyor.....	119
20. İsa Hayvanları Yaratıyor.....	120
21. Neden İnsanların İyi veya Kötü Karakterleri Vardır?.....	121
22. İsa Orta Dünyada Yaşamı Nasıl Kurdu?.....	122
23. Tavşan Masalı.....	128
24. Yavru Tavşan ve Masal Yaşlı Adam-Yamyam.....	129
25. Tilki Masalı.....	130
26. Küçük Fare Kurdu Nasıl Kurtardı?	132
27. Tatlı Su Levreği ve Tilki.....	134
28. Peme.....	135
29. Masal Yaşlı Adam ve Çocuklar	137
30. Köpek Masalı.....	138
31. Debegey.....	139
32. Masal İhtiyarı.....	143
33. Dovure.....	144
34. Masal İhtiyarı.....	146

35. Küçük Yaşlı Kadın.....	150
36. Avcı ve Sadık Olmayan Karısı.....	152
37. Göksel Hediye.....	155
38. Sıcak Gözyaşları.....	156
39. Aptal Erkek Kardeşler Masalı.....	157
40. Üç Erkek Kardeş.....	159
41. Üç Tembel.....	164
42. Petr Berbekin.....	165
43. Lamado.....	185
44. Toprağın Sahibi (Lebien Pugil).....	188
45. Habanga.....	190
46. Köpeklerin Koruyucu Ruhları.....	197
KAYNAKLAR	199

ÖN SÖZ

Söze Nereden Başlamalı?

Başlangıç cümlesini yazabilmek, bence bir çalışmanın en önemli aşaması olmalı. Çoğu zaman çalışmamıza bir giriş, bir başlangıç cümlesi yazmak, sonuç cümlesi yazmaktan daha zordur.

Yaklaşık üç yıldır üzerinde çalıştığım ve haklarında yazılan pek çok yayını görme fırsatı bulduğum yok olma tehlikesi altındaki bir halk olan Yukagirler ve onların masalları ile ilgili bu kitaba yazacağım ilk cümle benim için yazılması zor bir cümle oldu.

Belki de ilk cümlede bir imdat çılgılığı yer almalıydı. İlk cümle, yok oluş sürecini anlatmalı ve günümüzdeki durumu da ifade etmeliydi. İnsanlık tarihinde genel olarak çılgınlıklar, yok olandan değil, onu yok etmeye çalışandan gelirdi. Yok edici olan yok edeceğine ilk önce aşığılar, onu gereksiz, hatta zararlı sayar, bütün gücüyle yok etme politikaları uygular. Yok etme sürecinin hızlandığı anda toplumsal yapıdaki farklı bir rengin eksikliğinin ne derecede olumsuzluklar taşıdığına farkına varılır ama artık çok geçtir. Yapılacak tek iş, imdat çılgılığı atmaktır. Yukagirler için de durum aynıdır.

Ardına gücü alan ve kendini gelişmiş bir kültürün taşıyıcısı gören kim olursa olsun, tarih boyunca yerli grup ve toplulukları sömürdü, kimliksizleştirdi ve böylelikle onları yok etmeye çalıştı. Bu halklar ve kültürler yok olma sürecine girdiğinde de "imdat" çılgınlıkları attı. Bu durumda

ya “Son Mohikan” kurtarılacaktı ya da “Son Mohikan” öldüğünde romanını yazıp filmini yapıp bunlardan para kazanılacaktı. Böylece yok eden yok ettiğinden daha fazla ağıt yakan oldu. Yok eden yok ettiğinin dirisinden de ölüsünden de payını fazlaca aldı.

Elbette her yok oluş bedensel değildir. “Kültürel soykırım” ve “kültürel yok oluş”, kültür tarihi için de önemlidir ama en geç fark edilen de o olur.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Yukagir halkı, günümüzde yok olma tehdidi belirgin derecede hissedilen halklardan biridir. Bugün, çoğunluğu Rusya sınırları içindeki Yakutistan’da yaşayan Yukagirlerin kültürü ise çok daha önceki bir zaman diliminde “kültürel soykırım” ile yok edilmeye çalışıldı.

10

Nüfus bakımından oldukça az sayılarla kayıtlara geçen Yukagirler, “yok olma” veya “erime” tehdidi altında olduklarından Rusya’daki resmi yazışmalarda *Korennıy Maloçislennıy Narod* (Az Sayıdaki Köklü Halk), bilimsel ve güncel çalışmalarda ise *Zagadoçnıy Narod* (Gizemli Halk) gibi sıfatlarla tanımlanmaktadır.

Yukagirlerle her zaman yakın ilişkide olan Saha Türklerinin efsanelerinde ise Yukagirlerin bir zamanlar kalabalık bir halk olduğundan bahsedilir. Bu halk bir bölgede yüzlerce binlerce çadır kurup yaşar. Yukagirler o kadar kalabalıktır ki, Saha Türk efsanelerine göre, kara karganın kararmasının sebebi, kışın bu çadırların üzerinden geçen beyaz karganın çadırlardan çıkan dumanla rengini kaybetmesidir.

Günümüzde Yukagirlerden geriye ne bu dumanlar ne de bu kadar çadır kaldı. Geriye sadece kara kargalar, çok azı ana dilini bilen Yukagir ve Saha Türklerinin dilindeki

Yukagir Uota (*Yukagir Işıkları*) adı kaldı. Saha Türkleri, onlardan önce bu topraklarda yaşayan ve bu topraklara zengin kültürlerini miras bırakan Yukagirlerin geçmişinden dolayı olsa gerek, Latince adı *Aurora Borealis* olan “Kuzey Işıkları”nı “*Yukagir Uota*” (*Yukagir Işıkları*) olarak adlandırırılar.

Yukagirler ile ilgili adlandırmalar sadece bununla sınırlı değildir. Sibiry topraklarında kökeni bilinmeyen yer adlarının pek çoğunun Yukagirce olabileceği araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Örneğin, G. N. Kurilov’a göre, bugün Yakutistan topraklarında yer alan bazı adlar Yukagir toplunun kelime hazinesinden günümüze kalmış örneklerdir. Örneğin Korkodon nehir adı Yukagircede *zıplayan nehir* anlamına gelmektedir.

Aylance adıyla bilinen gölün adı da bir efsaneyle bağlantılıdır. Efsaneye göre, bir avcı geyik peşinden gider ve çok terler. Ona yüzünü yıka derler. O yakındaki bir gölün suyuyla yüzünü yıkadığı için bu göle *yüzünü yıka* anlamına gelen *aylance* derler.

Sibiry topraklarının nehirlerinden Anadır nehrinin adı da Yukagirce kökenlidir. *Anadır* kelimesi Yukagircede *ana-adun* yani *dağ nehri* şeklinde söylenmektedir. “Anaa” (dağ) + “un” eki ise Yukagirce nehir anlamına gelen “enu” kelimesinin bozulmuş şeklidir. Kurilov’un çalışmasından hareketle benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bu topraklara kültürlerini ve dillerindeki pek çok yer adını bırakan Yukagir halkı için yok olduğu bu topraklardaki umut ışığı onların kültürlerini saklayan ve aktaranlar, yani Saha Türkleri olmuştur.

Yukagirler, Ruslaşma ve Hristiyanlaşma politikasından kurtuluşu, bölgenin en etkin ve en kalabalık grubu olan

Saha Türkleri arasında yaşamakta bulmuşlardır. Bu ortak yaşama süreci içinde de kaçınılmaz olarak “Sahalaşma” olgusu karşımıza çıkmaktadır.

Bu durum başta Saha Türk kültürü olmak üzere genel Türk kültürü için oldukça önemli bir durumdur. Yukagir toplumunun Saha Türk toplumu içinde kaynaşma süreci, bir tür asimilasyon süreci olarak da algılanabilir. Ancak gerçekte bu durum asimilasyonun kelime anlamından farklı olarak “gönüllü” bir karışımdır. Yakın akraba evliliğini onaylamayan küçük toplumlar sıklıkla farklı toplumlardan kız almak veya kız vermek zorundadır. Günümüzde Yakutistan toprakları içinde yaşayan Yukagirler için onlardan olmayan, fakat onlara yakın olan topluluk Saha Türkleridir. Yukagirler ile Saha Türkleri arasındaki ilişki sadece evlilik kurumuyla da sınırlı değildir.

12

Saha Türkleri Sibirya'nın uçsuz bucaksız topraklarına geldiklerinde Yukagirlerden bu topraklarda yaşama sanatını öğrendiler. Onların inançlarını kendi inançlarına kattılar. Yukagirlerden aldılar, Yukagirlere verdiler. Karşılıklı etkileşim ile ortak bir kültür alanı geliştirdiler. Bu nedenle günümüz çalışmalarında Saha Türklerinin kültürel yapısındaki anlaşılamayan olguları ve bu olguların kökenini Yukagir kültüründe aramak gerekmektedir.

G. A. Popov, Sibiry topraklarında Saha Türk kültürünün sadece Yukagirleri değil, diğer halkları da etkilediğini belirtir. Burada ilginç olan ise bölgeyi etkilemeye çalışan Rusların zaman içinde ortak iletişim dili olarak Sahacayı kullanması ve gerektiğinde doktorlara değil, şamanlara başvurmalarıdır.

Tarihi kayıtlarda bölgeye Hristiyanlığı getirmek için gönderilen rahiplerin bile hastalandıklarında şamanlara tedavi oldukları belirtilmiştir.

Nina Dmitriyevna Vasilyeva'nın da Sahalaşma süreciyle ilgili sunduğu veriler oldukça ilginçtir. Araştırmacı, 1926 yılı nüfus sayımında Saha Türkü olarak kayıtlara geçen pek çok bölge insanının zaman içinde Rusçayı unutmuş, Saha Türkleri ile evlenerek ve Saha Türk inançlarını benimseyerek kendi kültür çizgilerinden uzaklaşmış Rus köylüleri olduğunu belirtir. Bu örnekler Saha Türk kültürünün bölgede ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Elbette bu durum Yukagir toplumu için de söz konusudur. Yukagir toplumunun ilk yazarı Teki Odulok, kaynaklardaki Rusça adıyla Nikolay İvanoviç Spiridonov (1906-1938), Yukagir toplumunun diğer bir yazarı Semen Nikolaeviç Kurilov (1935-1980) ve günümüzde Uluro Ado adıyla da bilinen ilk Yukagir şairi Gavril Nikolaeviç Kurilov eserlerini Saha Türklerinin dilinde yazmıştır. Onlar, kendilerini dışlamayan, onlardan alan ama alırken de veren Saha Türklerinin dilinde ilk eğitimlerini almıştır.

Yakutistan'da bulunduğum süre içinde pek çok Yukagir kökenli insanla tanışma fırsatım oldu. Kimi baba kimi de anne tarafının Yukagir kökenli olduğunu söylüyordu. Şehirlerde yapılan evliliklerde etnik farklılık önemli değildi. Fakat farklı etnik grup üyeleri arasındaki evliliklerde kabul gören etnik unsur temelde Saha Türkleri olmuştur.

Günümüzde globalleşen dünyada küçük halkların "erime" süreçleri eskisinden daha hızlı işliyor. Yerel kültürlerin yok oluş sürecinden diller de payını alıyor. Yakın zamanda yok olan diller içinde Yukagirce de yerini alacak. Yukagirlerin sadece dilleri değil, kültürleriyle birlikte kendileri de yok olacak ve bunu söylemek bir kehanet değil, maalesef bir öngörüdür.

Bu düşünceden hareketle hazırlanmış olan bu kitap, Yukagirleri ve onların masallarını tanıtan Türkiye'deki ilk kapsamlı çalışma olarak yok oluş sürecindeki Yukagir toplu-
munu tanıtmak ve onların yalın, yalana yer vermeyen anlatmalarını ve masallarını okuyucuyla paylaşmak ama-
cıyla yazılmıştır.

Muvaffak Duranlı
Ankara 2019